

Uşaqlarda tolerantlığın formalaşdırılması — milli dəyər kimi

Oruc Mustafayev

Bu gün dünyanın bir sıra milli təhsil sistemlərində təhsilalanlar arasında özünü qabarıq şəkildə göstərən aqressiv davranışların aradan qaldırılması üçün birmənalı qəbul olunan hazır reseptlər yoxdur. Ancaq şagirdlərin bir-birinə və fərd olaraq aid olduqları ətraf mühitə, digər insanlara qarşı münasibətini nizamlamaq və bununla da bir sıra davranış və hərəkətlərdə özünə yer alan bullinq kimi halların qarşısını almaq və ona qarşı təsirli “cəbhə” açmaq olar. Bunun bir yolu da ümumtəhsil sisteminin bütün səviyyələrində azyaşlılar, eləcə də müxtəlif yaş qruplarından olan təhsilalanlar arasında dözümlülüyün - tolerant münasibətin aşılmasına nail olmaqdan keçir.

Bu gün tolerantlıq - müxtəlif millətlərə və mədəniyyətlərə mənsub insanlara qarşı dözümlülük məsələsi kimi xüsusilə aktuallaşıb. Bu məsələ son vaxtlar təhsil sistemləri üçün də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki biz tez-tez hiddət, qəzəb və aqressivliyin təzahürlərini hiss edirik. Qarşılıqlı dözümsüzlük və mədəni eqoizm əhvali-ruhiyyəsi ailəyə və məktəbə də nüfuz edir. Bu cür meyillər uşaqların şəxsiyyətinin inkişafına, onların mənəviyyətinə, xeyirxahlığına mənfi təsir göstərir. Buna görə də valideynlər uşaqların tolerant ruhda tərbiyəsinə ciddi diqqət yetirməli və onun inkişafına kömək edən təsirli mexanizmlər tapmalıdırlar.

Tolerantlıq problemi

Niyə uşağı tolerantlıq ənənələrində böyütmək lazımdır? Bunun cavabı sadədir. Tolerantlığın əsası fərqlilik və fərdilik hüququdur. Əgər övladınızın cəmiyyətə asanlıqla inteqrasiyasını və bütün fərdi xüsusiyyətləri ilə adekvat qəbul edilməsini istəyirsinizsə, onda siz ona uşaqlıqdan eyni qavrayışı aşılamalısınız.

Bütün dünyada insanlar fərqlidir: fərqli irq, millət, mədəniyyət, din, sosial mühit, sağlamlıq vəziyyəti, düşüncə tərz. Tolerantlıq insanın müxtəlif insanlarla ünsiyyətini asanlaşdıran həyat mövqeyidir, yəni yaşamaq daha asandır. Tolerantlıq bu gün cəmiyyətdə ahəngdar həyatın şərtinə çevrilib. Məhz buna görə də gənc nəslin tolerantlıq qaydalarına uyğun tərbiyə olunması zərurəti yaranıb.

Bu gün təhsilin vacib vəzifəsi uşaqlar tərəfindən müxtəlif ümumbəşəri dəyərlərin (mədəni, əxlaqi, sosial) dərk və qəbul edilməsidir. Uşağa izah edilməlidir ki, müəyyən bir mədəniyyətə, onların daşıyıcısına hörmətsizlik insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmanın yaranmasına kömək etmir, ancaq münasibətin səviyyəsini artırır. Uşaqlara əlçatan yollarla çatdırmaq lazımdır ki, tolerant bir insan:

- * *başqalarının fikrinə hörmət edir,*
- * *mehribandır,*
- * *yaşadları ilə yoldaşlığa həvəslidir,*
- * *başqalarını anlamaq və qəbul etmək qabiliyyətinə malikdir,*
- * *maraqçanlı və həssasdır,*
- * *xeyirxahdır.*

Məktəbəqədər və məktəb yaşlı uşaqlara qarşı tolerantlıq problemini nəzərə alaraq, onu tərbiyənin əsas istiqamətlərinə aid etmək olar. Bu, məktəbdə, həm də ondan kənarada ən vacib mədəni davranış normalarından biri olan ünsiyyət mədəniyyəti ilə əlaqələndirilir.

Uşaqlarda tolerantlığın formalaşmasında müəllimlərin böyük rolu var. Pedaqoji anlayışda tolerantlıq məktəblilərdə ünsiyyət mədəniyyətinin, fərdiliyə hörmətin və fikirlərini sakit ifadə etmək bacarığının formalaşmasına kömək edən optimal olmayan şəraitdə qurulmuş müəllim və şagirdlərin ünsiyyətidir.

Uşaqlarda tolerantlığın öyrədilməsinin əsas vəzifələri:

- * *tolerantlıq ideyalarının və ideallarının yayılması,*
- * *müstəqil tənqidi tənqidi tənqidi inkişafı,*
- * *ümumbəşəri əxlaqi dəyərləri nəzərə alaraq mühakimə yürütməyi öyrətmək,*
- * *insanlara hörmətçil münasibəti inkişaf etdirmək,*
- * *digərləri ilə səmərəli ünsiyyət qurmaq bacarığı üzərində işləmək.*

Məktəbəqədər uşaqlara tolerantlığı necə öyrətmək olar?

Psixoloqlar hesab edirlər ki, məktəbəqədər yaşda tolerantlığı inkişaf etdirməyə başlamaq daha yaxşıdır, çünki bu dövrdə şəxsiyyət aktiv şəkildə inkişaf etməyə başlayır. Uşaqların tolerant tərbiyəsi sahəsində ən yaxşı imkanlar məktəbəqədər təhsil müəssisəsində yaradılır. Uşaq bağçasında çox vacib bir üstünlük var - bir azyaşlının uşaqların müxtəlifliyini dərk etməsi və ünsiyyət qurmağı öyrənə biləcəyi bir uşaq cəmiyyəti. Belə bir mühit uşağın humanist, tolerant davranışa hazır olmasını təmin edir.

Uşaq bağçasında tolerantlığı inkişaf etdirmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilə bilər:

- * *Öz xalqımızın və digər xalqların mədəniyyəti və adət-ənənələri ilə tanışlıq dərsləri.*
- * *Tolerant ünsiyyət anlarını mənimsəmək üçün rollu oyunlar.*
- * *Müxtəlif xalqların aktiv oyunları.*
- * *Milli bayramlar.*
- * *Xalq nağılları əsasında dərslər.*

Uşaqlarda tolerantlığın inkişafına səy göstərərək tolerantlıq məsələləri ilə bağlı pedaqoqların və valideynlərin maarifləndirilməsi də vacibdir.

Qeyd edək ki, məktəbəqədər uşaqlarda tolerantlığın inkişafı yalnız emosional balanslaşdırılmış bir mühitdə baş verərsə, daha təsirli olacaqdır.

Məktəbdə tolerantlıq

Məktəbdə tolerantlığı inkişaf etdirərək yadda saxlamaq lazımdır ki, burada pedaqoji fəaliyyət sistemli yanaşmaya və məktəblilərin müxtəlif fəaliyyət formalarının birləşməsinə əsaslanmalıdır. Pedaqoji təcrübə təhsilalanlar arasında dözümlülüyü inkişaf etdirmək üçün müxtəlif üsul və iş formalarının mövcudluğunu göstərir.

Müəllim tədris prosesinə aşağıdakı komponentləri daxil etməlidir:

- * *Sınıf işinin təşkilində tolerantlıq tərbiyəsi yönümünün tətbiqi.*
- * *Fənn dərsləri və sinifdənkənar saatlarda adekvat vətənpərvərlik tərbiyəsinin aparılması.*
- * *Məktəbdə müsbət vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması.*
- * *Tolerantlıq və insanlara dostluq sevgisi prinsipləri üzrə tərbiyə.*
- * *Ölkənin mədəni-mənəvi irsinə hörmətin, eləcə də digər mədəniyyət və adət-ənənələrə müsbət münasibətin formalaşdırılması.*

Məktəblilərə tolerantlığın öyrədilməsi üçün aşağıdakı prinsiplər əsasdır:

- Humanistləşdirmə: hər bir insan unikaldır.*
- İntegrasiya: müxtəlif sənət növlərinin qarşılıqlı əlaqəsi.*

Tolerantlığın tərbiyəsi çətin intellektual və məsuliyyətli işdir, müəllimin şagirdlərin kövrək şəxsiyyətlərinin formalaşmasına yönəlmiş böyük zehni işidir. Belə fəaliyyətlərin əsasını canlı ünsiyyət və real həyat nümunələrindən istifadə etməklə anlayışların izahı təşkil etməlidir. Müəllim özü uşaqlara qarşı tolerant və açıq olmalıdır: yalnız bu halda onlar üçün inandırıcı olacaq.

Metodlar və üsullar

Tolerantlıq istiqamətində uğurlu pedaqoji fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün müəllimin tədris prosesində aşağıdakılardan istifadə etməsi tövsiyə olunur:

- * *oyun texnologiyalarından aktiv istifadə*
- * *ana dilinin inkişafı*
- * *xarici dilləri öyrənmək*
- * *tarixin tədrisi*
- * *şagirdlərin digər xalqların adət-ənənələri haqqında biliklərinin genişləndirilməsi*
- * *sənət əsərlərindən istifadə (ədəbiyyat, rəsm, film və s.)*

- * *şagirdlərin actual məsələlərin müzakirəsinin fəal formalarına cəlb edilməsi (müzakirələrdə, debatlarda iştirak)*
- * *tələbələrin birgə fəaliyyətinin təşkili*
- * *müəllimin şagirdlərin bu və ya digər davranış və ya hərəkətlərin mənasını başa düşməsinə diqqəti*
- * *müəllimin şagirdlərinin ailələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi*
- * *müəllimin şagirdlərlə birgə mədəni mərkəzlərə, sərgilərə, müxtəlif milli mədəniyyətlərin konsertlərinə və s. ziyarətdən ibarət olan təhsil fəaliyyəti*

Dözümsüzlük halında davranışı düzəltmək üçün tapşırıqlar

Aşağıdakı oyunlar və təlim məşqləri müəllimə məktəblilərdə tolerantlığın inkişafı ilə bağlı maraqlı bir sinif saati və ya fərdi dərslər keçirməyə kömək edəcək:

1. Müəllim şagirddən xarakterinin yaxşı və pis xüsusiyyətlərini iki sütunda yazmağı xahiş edir. Bundan sonra ortaya çıxan siyahını müzakirə edərək, eyni zamanda mənfi keyfiyyətləri müsbət olanlarla əvəz etmək üçün variantları inkişaf etdirə bilərsiniz.

2. Müəllim şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin eyni siyahısını istifadə edərək, uşağdan mənfi keyfiyyətlərin hansı hallarda faydalı olacağı barədə düşünməyi xahiş edir. Məsələn, dözümsüzlük özünü göstərə bilər, ancaq yalana, pis vərdişlərə, xəyanətə və zorakılığa qarşı.

3. Müəllim deyir ki, hər bir insanın inkişaf etməsinə və uğur qazanmasına mane olan "ayaqqabıya ilişən çinqlı daşı" kimi bir növ çatışmazlıq var. Müəllim uşağdan onun özündə normal ünsiyyət qurmağa mane olan bir keyfiyyət tapmasını xahiş edir.

4. Müəllim uşağa izah edir ki, hər kəs çətin həyatı vəziyyətlərinin öhdəsindən gəlməyə imkan verən bir növ ən yaxşı keyfiyyətə malikdir. Müəllim uşağın fəxr edəcəyi "ləzzəti" tapmağı təklif edir.

5. Müəllim uşağa özünə və mövcud vəziyyətə düzgün münasibət formalaşdırmağa kömək edir. Müəllim şagirdə öz daxilində "Mən yaxşıyam, ətrafımdakılar da yaxşıdır" deməyi öyrətməlidir. Belə bir müsbət münasibət hər kəslə ünsiyyətdə adekvat mövqe formalaşdırmağa kömək edəcəkdir.

6. Müəllim izah edir ki, dünya təkçə ağa, qaraya, pisə və yaxşıya bölünür. Dünya çoxşaxəli, rəngarəng və heyranamizdir. Və hər bir insanın daxili aləmi nə qədər müxtəlifdirsə, yaşamaq bir o qədər maraqlıdır.

7. Müəllim uşağa ona uyğun gələn, eləcə də inkişaf etdirmək və əldə etmək istədiyi keyfiyyətlərin siyahısını yazmağı təklif edir. İdeal bir obrazı müəyyənləşdirmək uşağa mənfi xarakter xüsusiyyətlərini aradan qaldırmaq üçün bir plan hazırlamağa kömək edəcək.

Şagirdlərlə kollektiv və ya fərdi işdə bu üsullardan istifadə edərkən müəllim onları məqsəd və vəzifəyə uyğun olaraq diqqətlə seçməlidir. Müəllim özü də humanist olmalı və uşaqlara yüksək etimad göstərməli, onları qəbul etməyi bacarmalı, dəstək verməyə çalışmalıdır.

Tolerant valideynlər

Hər kəs bir həqiqəti bilir: uşaq doğulandan valideyn sevgisi ilə əhatə olunmalıdır. İdeal olaraq ailədə mehriban, şən münasibətlər hökm sürməlidir. Bütün bunlar uşağda tolerantlığın formalaşmasına təsir edir. Əksinə, ailədə aqressivlik, daimi narazılıq, qışqırıq, təhqir, bir-birinə qarşı düşmənçilik, məzəmmət normal sayılırsa, belə ailədə uşaq öz şəxsiyyətini və fərdiliyini adekvat şəkildə dərk etməyi öyrənməyəcək.

Psixoloqlar bildirirlər ki, əgər uşaq daim ailədə aqressiya və neqativlik görübsə, o zaman bu təzahürlər normaya çevrilə bilər.

Valideynlər başa düşməlidirlər:

- * *Əgər uşaq müntəzəm olaraq tənqid olunursa, o, nifrət etməyi öyrənəcək.*
- * *Əgər uşağa düşmənçilik edilərsə, o, asanlıqla aqressivləşə bilər.*
- * *Əgər uşağa daim gülürlərsə, o, qapalı böyüyəcək.*
- * *Əgər uşaq tez-tez məzəmmət edilərsə, o, günahkarlıq hissi ilə təqib ediləcək.*
- * *Uşaq olduğu kimi qəbul edilərsə, insanları da qəbul edər.*
- * *Əgər uşağa diqqətlə yanaşılsa, ona dəstək olarsa, o, özünə inanar.*
- * *Valideynlər övladına qarşı dürüst olsalar, o, həqiqətən ədalətli olar.*
- * *Əgər uşaq özünü təhlükəsiz hiss edərsə, o, optimist kimi böyüyəcək.*
- * *Uşaq başa düşülsə və ona qayğı göstərilərsə, sevgiyə inanar.*

Valideynlər tərbiyə məsələsində bir-birinə zidd davranış sərgiləsələr, uşaqda da müəyyən davranış nümunəsi yarana bilər.

Tolerantlıq mərhələli pedaqoji işdir. Və burada böyük rol valideynlərin özlərini necə apardıqlarına verilir.

Əgər valideyn diqqətlidirsə, bu tövsiyələr uşağın tolerantlıq əxəllərində böyüməsinə kömək edəcək:

- * Uşağınızı dinləməyi və onu eşitməyi öyrənin.*
- * Uşağınızın emosional stressini aradan qaldırmağı öyrənin.*
- * Uşağınıza emosiyaları, o cümlədən mənfi olanları ifadə etməyə icazə verin.*
- * Uşağınızı olduğu kimi qəbul edin və sevin.*
- * Uşaq tələbləri dinləyəcək və məqsədəuyğun olduqda, onlara əməl edəcək.*
- * Uşaq doğulduğu gündən ailəsində bir-birinə qarşı mehribanlıq və hörmət, anlayış və sakitlik hiss edərsə, dünyaya açıq və tolerant olar.*

Tolerant olmaq dünyanı bütün zənginliyi və müxtəlifliyi ilə dərk etmək deməkdir. Uşaqlara tam olaraq belə olmağı öyrətsək, o zaman onların ünsiyyət üçün heç bir maneəsi və düşməni olmayacaq.

Beləliklə, məktəblərdə şagirdlər nəinki hərfləri və rəqəmləri öyrənirlər. Məktəb mühitində şagirdlərin və cəmiyyətin həyatına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən bir çox müxtəlif qarşılıqlı əlaqələr baş verir. Məktəbdə uşaqların tolerant ruhda böyüməsi onların sosial və emosional inkişafına zəmin yaradır.